

Sandra Falka
Nikolajs Ozoliņš

Uzdevumu krājums

VALSTS UN TIESĪBU PAMATOS

Turība
Biznesa augstskola

Sandra Falka, Nikolajs Ozoliņš

**Uzdevumu krājums
valsts un tiesību
pamatos**

Rīga 2017

Sandra Falka, Nikolajs Ozoliņš
UZDEVUMU KRĀJUMS VALSTS UN TIESĪBU PAMATOS

Mācību līdzekli "Uzdevumu krājums valsts un tiesību pamatos" paredzēts izmantot dažādu vispārējās un profesionālās izglītības mācību priekšmetu, piemēram, sociālās zinības, ētika, politika un tiesības, Latvijas un pasaules vēsture, kā arī klases stundu satura apguvei.

Uzdevumi veidoti, lai kompleksi apgūtu valsts jēdzienu un valsts pazīmes, kā arī tās saikni ar tiesībām. Katrā nodaļā pirms uzdevumiem ir ievietots neliels teorijas apraksts. Lai iegūtu vairāk informācijas par tiesību jautājumiem, ieteicams izmantot grāmatu "Latvijas tiesību sistēma" (Autoru kol. (2017). Rīga: Biznesa augstskola Turība, 442 lpp.).

Krājumā ir ietverti uzdevumi, kas aptver vairākas tiesību nozares, gan tādi, kas ietver sevī tikai vienu no tām.

Uzdevumu analīzē ir ieteicams izmantot Latvijas Republikas tiesību aktus, piemēram, *Satversme*, *Civillikums*, *Administratīvā procesa likums*, likums *Par pašvaldībām* un citus.

Skolēnu aktīvai iesaistei un līdzdalībai krājuma saturā tika iekļauti dažādi uzdevumu veidi, piemēram, mākslas darbu analīze, krustvārdu mīklas, vairāku atbilžu izvēles testi, tiesas procesa izspēles, diskusijas, informācijas meklēšana, praktisko situāciju (kāzusu) analīze un risināšana, uzdevumi kritiskās domāšanas attīstīšanai, lēmumu pieņemšanas stratēģijas u.tml.

Mācību procesā skolotājam paredzēts iekļaut darbības, kas ļauj skolēniem daudzpusīgi apgūt informāciju par norisēm apkārtējā sabiedrībā, reālām situācijām, ļauj pielietot savas zināšanas, prasmes, pētnieciskās iemaņas un uzskatu daudzveidību. Katrs skolotājs, plānojot darbu konkrētai klasei, var mainīt apguvei paredzēto laiku, izvēlēties tādas mācību metodes, kas sekmē skolēnu izpratni par tēmu. Tāpat skolotājs pats vai kopā ar skolēniem izvēlas tās idejas apspriešanai un darbībai, kuras ir vispieņemotākās konkrētajai klasei.

Praktiskie uzdevumi ir papildināmi vai pārveidojami atbilstoši konkrētai situācijai. Šie uzdevumi ir veidoti tā, lai veicinātu jauniešus patstāvīgi meklēt atbildes uz jautājumiem, kas saistīti ar tiesībām, gan diskusijās, gan izmantojot mūsdienu informācijas un komunikācijas tehnoloģijas.

Saturs

1. TIESĪBU PAMATI	4
1.1. Latvijas tiesību vēsture	4
1.2. Tiesības un vērtības	4
1.3. Sociālās normas	7
1.4. Globalizācija un tiesības	9
1.5. Valsts un cilvēka attiecības	11
1.6. Valsts vara	15
2. PUBLISKĀ VARA UN TIESĪBAS	17
2.1. Tiesību vispārējs pārskats	20
2.2. Juridisko situāciju risināšanas posmi	28
2.3. Publiskās un privātās tiesības	32
2.4. Konstitucionālo tiesību pamats – Latvijas Republikas <i>Satversme</i>	34
2.5. Latvijas konstitucionālo tiesību attīstība	37
2.6. Vēlēšanu tiesības	39
3. ADMINISTRATĪVĀS TIESĪBAS	41
3.1. Administratīvais process	43
3.2. Pašvaldību tiesības	48
3.3. Valsts prezidents	55
3.4. Saeima	57
3.5. Ministru kabinets	58
4. CIVILTIESĪBAS	60
4.1. Ģimenes tiesības	60
4.2. Mantojuma tiesības	64
4.3. Lietu tiesības	68
4.4. Saistību tiesības	70
4.5. Civilprocess	72
5. DARBA TIESĪBAS	77
6. AUTORTIESĪBAS	80
7. KRIMINĀLTIESĪBAS	84
8. FINANŠU TIESĪBAS	89
9. KONKURENCES TIESĪBAS	91
10. EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBAS	94
11. STARPTAUTISKĀS TIESĪBAS	99
11.1. Starptautiskās publiskās tiesības	99
11.2. Starptautiskās privāttiesības	102

1. TIESĪBU PAMATI

1.1. Latvijas tiesību vēsture

Latvijas Republika tika proklamēta 1918. gada 18. novembrī, latviešu tautai realizējot savas tiesības uz pašnoteikšanos.

Latvijas Republikas pilsonību ieguva visi bijušie Krievijas pavalstnieki, kas tanī brīdī dzīvoja Latvijas robežās (*Ius solis*) vai bija cēlušies no tiem (*Ius sanguinis*) bez tautības un ticības atšķirības. Latvija tika proklamēta etnogrāfiskajās robežās. Ievērojot tiesību kontinuitātes principu, Latvijas Republikas Tautas padome 1919. gada 5. decembrī pieņēma likumu *Par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijas teritorijā*. Demokrātiski, piedaloties abiem dzimumiem, ievēlētā (1920) Satversmes sapulce 1922. gadā pieņēma valsts pamatlikumu – *Satversmi*. 1933. gadā tika izstrādāts jauns *Sodu likums*. Latvija bija viena no pirmajām valstīm, kurā tika atcelts nāvessods. Lai gan pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma Kārļa Ulmaņa autoritārais režīms apturēja *Satversmes* darbību, tiesību jaunrades darbs turpinājās – 1937. gadā pieņemtais Latvijas *Civillikums* likvidēja civiltiesisko partikulārismu.

1940. gadā Latviju okupēja Padomju Sociālistisko Republiku Savienība (turpmāk – PSRS), kas neatzina vietējās tiesības, un ar 1940. gada 26. novembri Latvijā stājās spēkā KPFSR (Krievijas Padomju Federatīvā Sociālistiskā Republika) tiesību kodifikācijas.¹

Latvijas tiesību sistēma mūsdienu izpratnē sāka formēties 1990. gada 4. maijā, kad Latvija formāli (*de facto*) atjaunoja savu tiesisko neatkarību, saglabājot sociālistisko tiesību loka piederošās tiesību sistēmas iezīmes, bet bija gatava mainīties atbilstoši romāņu–ģermāņu loka iezīmēm un Eiropas tiesību vienotībai.²

1.2. Tiesības un vērtības

Katrai personai ir trīs vissvarīgākās vērtības:

- 1) dzīvība;
- 2) brīvība;
- 3) īpašums.

Lai tās aizsargātu, daļu no šīm vērtībām nācās ierobežot, noslēdzot vienošanos ar citiem cilvēkiem. Personas ir ieinteresētas tikai sava labuma nodrošināšanā, un starp sabiedrības locekļiem pastāv lielāka vai mazāka **vienlīdzība** (Tomass Hobss norāda, ka ir apdraudējuma veidi, kas attiecas uz visiem vienādi), tomēr resursu daudzums ir nepietiekams. Teorijā to dēvē par **sabiedrisko līgumu**. Viens no teorijas pamatlicējiem ir jau minētais Tomass Hobss (*Thomas Hobbes*, 1588–1679).

Hobss galvenokārt pievērsās divām problēmām:

- 1) cilvēka motivācija;
- 2) sabiedriskais līgums.

Hobss pretstata **dabisko tiesību** un **dabisko likumu** jēdzienus, norādot, ka dabiskie likumi paredz indivīda ierobežošanu. Hobss apstrīd teoriju, ka sabiedrības veidošanās ir saistīta tikai ar labuma gūšanu, un norāda, ka konfliktu un karu pamatā ir resursu pārdale, cilvēku izpratne par taisnīgumu un interešu atšķirības. Savā darbā “Leviatāns” (1651, *Leviatāns* – Bībelē tēlots jūras nezvērs, ar ko autors

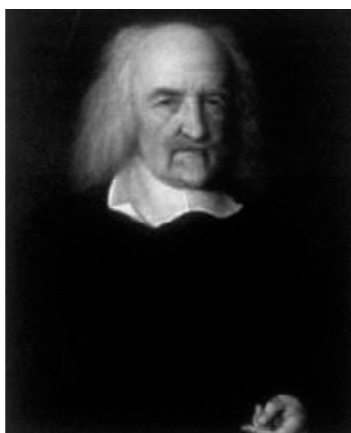
¹ Autoru kol. (2017). *Latvijas tiesību sistēma*. Latvijas tiesību vēsture (autors Zemītis G.). Rīga: Biznesa augstskola Turība, 49. lpp.

² Autoru kol. (2017). *Latvijas tiesību sistēma*. Ievads (autors Čakare L.). Rīga: Biznesa augstskola Turība, 3. lpp.

salīdzina valsti, kas it kā aprij katra atsevišķa cilvēka tiesības) Hobss cenšas skaidrot valsts un pilsoniskās sabiedrības uzbūvi, formas un sastāvu.

Valsts ir mākslīgs veidojums. Turklāt – valsts ir vienota – kopējs mehānisms. Iespējamie valsts tipi ir **monarhija**, **aristokrātija** un **demokrātija**. Šīs formas atšķiras vienīgi ar to, kādus līdzekļus pielieto varas nodrošināšanai un drošības garantēšanai. Svarīgs aspekts valsts pastāvēšanā ir tiesību nodošana kā automātisks atbalsts suverēna darbiem un lēmumiem, taču saglabājot individuālo gribu.³

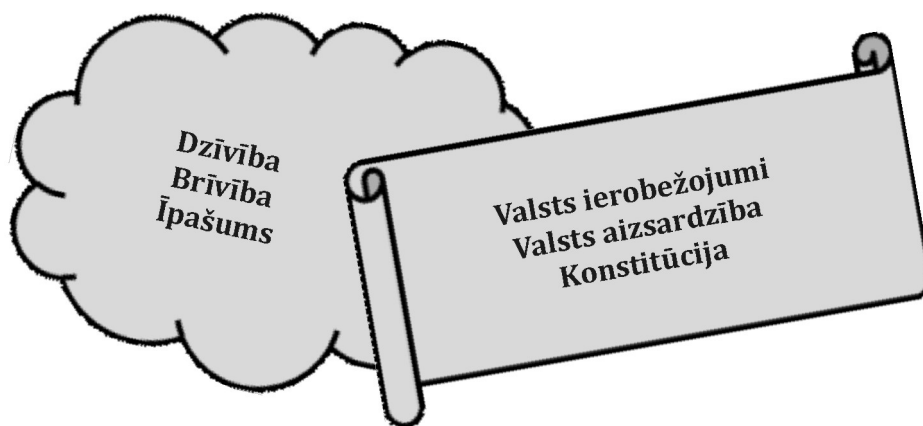
Tomasa Hobsa izstrādātā teorija par absolūtā monarha varas izpratni visspēcīgāk izpaudās XVII gadsimtā. Viņš savā darbā “Leviatāns” pamatojumu ne ar ko neierobežotai absolūtai varai meklēja cilvēku egoistiskajā iedabā. Katrs cilvēks vispirms tiecas apmierināt savas personīgās intereses, bet sabiedriskajai dzīvei velta vienīgi atlikušos spēkus un laiku. Hobss atzina, ka privātajā dzīvē cilvēkam ir tiesības uz brīvu rīcību, taču neviens nedrīkst apmierināt savas vajadzības uz citu rēķina un ignorēt sabiedrības kopīgās intereses, jo visi ir vienlīdz brīvi un visiem ir kopīga nepieciešamība pēc miera un kārtības. Tā kā atsevišķi cilvēki to bieži neizprot, tad tauta nodod valstij tiesības –, izmantojot piespiedu līdzekļus, regulēt sabiedrisko kārtību. Varas uzdevums ir – pavēlēt, pavalstnieku – paklausīt. Tā ir saprāta diktēta nepieciešamība, bez kā nav iespējama normāla dzīve. Valsts vara tikai tad ir spēcīga, ja tā ir absolūti suverēna. Katram pavalstniekam jāsaprot, ka neizbēgamā personiskās brīvības ierobežošana galu galā ir viņa paša interesēs.

1.1. att. Tomass Hobss

Visiem laikabiedriem, īpaši parlamenta varas piekritējiem, viņa idejas nebija pieņemamas. Latvijas Republikas *Satversme* ir konstitūcija, tā ir mūsdienu sabiedriskais līgums.

³ Hobss T. Pieejams: http://vesture.eu/index.php/Hobss_Tomass (apskatīts 12.04.2017.)
Autoru kol. (2001). *Pasaules vēsture vidusskolai II*. Pieejams: <http://www.nndb.com/people/691/000031598/hobbes.jpg>.
Rīga: Zvaigzne ABC

1.2. att. Vērtības un ierobežojumi

1.3. att. Titullapa no "Leviatāna" (1651. gadā)⁴

⁴ Hobss, "Leviatāns". Pieejams <http://www.loc.gov/exhibits/world/world-object.html>; <http://www.securityfocus.com/images/columnists/leviathan-large.jpg> (skatīts 07.04.2017.)

Izpētiet 1.2. un 1.3. attēlus un tekstu par tiesībām un vērtībām, atbildiet uz jautājumiem!

1) Kādus jūs zināt valsts varas realizācijas veidus? _____

2) Kādu labumu iegūst sabiedrība, valstij nosakot regulējumu par:

- nodokļiem _____
- policijas uzraudzību _____
- ielu video novērošanu _____
- pilsētas ielu tīrību _____
- ēku būvniecību _____
- sniega novākšanu no ietvēm _____

1.3. Sociālās normas

Jēdzienam “norma” (lat. *norma* – mēraukla, paraugs) izdalāmas trīs nozīmes:

- 1) noteikums, princips, standarts;
- 2) sabiedrības radīts un uzturēts standarts, kas reglamentē, kā drīkst un kā nedrīkst izturēties;
- 3) noteikts (kā?) mērs, daudzums, lielums.⁵

Norma kā noteikts kaut kā mērs, daudzums vai lielums atspoguļo kvantitatīvu rādītāju.⁶

Kā raksta Reinholds Cipeliuss (*Reinhold Zippelius*), cilvēku sadzīvi sabiedrībā, atšķirībā no termītu kolonijas, nenosaka tikai instinkti jeb iedzimtas izturēšanās normas. Cilvēku uzvedības iedzimtās dispozīcijas papildina mākslīgi veidots uzvedības modelis – paražu, sociālās morāles, reliģijas un tiesību normas.⁷

Tiesības ir indivīdiem saistoša uzvedības normu sistēma, kuru ievērošanu, atšķirībā no tikumiem (paražām) vai morāles normām, nepieciešamības gadījumā var panākt ar valsts sankcionētiem piespiedu līdzekļiem.⁸

Andris Plotnieks, atkarībā no regulējamo attiecību specifikas, sociālās normas iedala četrās grupās:

- 1) **tiesību normas** – to regulēšanas priekšmets ir īpašuma attiecības un publiskās varas realizācijas attiecības;
- 2) **politiskās normas** – regulē partiju un politisko apvienību attiecības politiskās varas jomā, vadošo (t.i., valdošo un opozīcijas) partiju attiecības administratīvās varas institucionālās organizācijas norisē, kā arī partiju un partiju koalīciju iekšējās organizatoriskās attiecības;
- 3) **morāles normas** – to ietekmes sfēra ir sadzīves un ģimenes attiecības, indivīda attiecības ar nāciju un daudzveidīgām cilvēku kopībām, kuru dalībnieks viņš ir ikdienā;
- 4) **reliģiskās normas** – jebkuras reliģijas pamatā ir ticība Dievam. Tāpēc jebkuras konfesijas ietvaros reliģiskās normas pirmām kārtām regulē attiecības starp Dievu un cilvēku, draudzes iekšējās attiecības un baznīcas dzīves organizāciju.⁹

Morāles normas ir gadu simtos sabiedrībā izstrādājušies nerakstīti likumi. Morāles normas ir vitāli nepieciešamas sabiedrībai, jo tās no visas lielās dažādības atšķir to citādo, kas ir sabiedrībai kaitīgs. Morāles normas ir tikumisko priekšstatu forma, kurā fiksēts pamatatzinums, uzvedības paraugs, noteikums, prasība pret daudzām viena tipa rīcībām. Novirzes no morāles normu priekšnoteikumiem un to pārkāšana, neievērošana tiek aplūkotas kā ļaunais, bet ievērošana- labais. Morāles prasību un

⁵ Norma. *Svešvārdu vārdnīca* (2007). Baldunčiks J. (zin. red.). Rīga: Jumava, 522. lpp.

⁶ Proficius Aliri. Pieejams: <https://proficiusaliri.wordpress.com/2014/09/14/socialas-normas-un-to-klasifikacija-2/>

⁷ Cipeliuss R. (2001). *Tiesību būtība*. Rīga: Latvijas Universitāte, 6. lpp.

⁸ Balodis K. (2007). *Ievads civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 18. lpp.

⁹ Plotnieks A. (2008). *Dogmatiskās tiesības*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 13.–14. lpp.

tikumības specifiku parasti meklē cilvēka apziņas sfērā. Bieži uzskata, ka to nevar saskatīt cilvēku uzvedībā, sabiedriskajās attiecībās. Nosakot cilvēka attieksmi pret citu cilvēku, morāle prasa, lai tā būtu neatkarīga no šīs personas rases, tautības, dzimuma utt.¹⁰

1.2. uzdevums

Situācijas analīze. Kādus tiesību un morāles normu pārkāpumus jūs saskatāt?

Jānis ir nopircis lielu māju par 300 000 eiro, paņemot kredītu par 350 000 eiro bankā "FET". Piecus gadus katru mēnesi viņš godīgi maksāja 900 eiro lielu kredīta maksājumu, bet, pasliktinoties ekonomiskajiem apstākļiem, vairs to nespēja. Pārrunās ar "FET" banku vienojās, ka viņš varēs maksāt 600 eiro mēnesī, bet viņam papildus būs jāieķīlā sava dvēsele. Un vēl, kad viņa bērniem būs 18 gadi, tiem būs pieci gadi jāstrādā "FET" bankas labā. Jānis piekrita šādiem nosacījumiem, bet pēc pusgada "FET" banka tika pievienota "TEF" bankai, un tās jaunā administrācija nepiekrita šādiem līguma nosacījumiem. Banka "TEF" ar tiesas palīdzību pārdeva izolē Jāņa māju par 120 000 eiro un visu pārējo Jāņa īpašumu vēl par 10 000 eiro, kā rezultātā Jānis bankai vel palika parādā 150 000 eiro, savu dvēseli un savu bērnu nākotnes darbu un algas. Jānis pieņēma lēmumu nemaksāt parādus un doties ar visu ģimeni uz Islandi, dzīvot tur un neatgriezties Latvijā. Jāņa draugs Pēteris uzklusēja sava drauga stāstu un ieteica vērsties pie maksātnespējas administratoriem.

Fiziskas personas maksātnespējas process dod iespēju parādniekam, kura manta un ienākumi nav pietiekami visu saistību segšanai, tikt atbrīvotam no neizpildītajām saistībām un atjaunot maksātspēju. Vienlaikus maksātnespējas procesa mērķis ir pēc iespējas pilnīgāk apmierināt kreditoru prasījumus no parādnieka mantas.

Priekšnosacījumi fiziskas personas maksātnespējas procesa uzsākšanai

Persona var pieteikt maksātnespējas procesu, ja tai ir finansiālas grūtības un nav iespējas nokārtot parādsaistības, kuras kopā pārsniedz 7114 eiro (iepriekš Ls 5000), un kurām ir iestājies izpildes termiņš, vai arī sakarā ar pierādāmiem (paredzamiem) apstākļiem šai personai nebūs iespējams nokārtot parādsaistības, kuras kopā pārsniedz 14 228 eiro (iepriekš Ls 10 000), un kuru izpildes termiņš iestāsies gada laikā (piemēram, ja persona tiek atlaista no darba, un tādēļ paredz, ka vairs nespēs segt savas uzņemtās saistības).

Papildu nosacījums – personai pēdējo sešu mēnešu laikā pirms procesa uzsākšanas jābūt Latvijas nodokļu maksātājam.¹¹

Tiesību normu pārkāpumi:

1. _____
2. _____

Morāles normu pārkāpumi:

1. _____
2. _____

¹⁰ Jakubaņecs V. (2002). *Tiesību normas*, 2. izdevums. P & Ko

¹¹ Maksātnespējas process. Pieejams: https://www.administratori.lv/data/Jaut%20un%20atb%20par%20fiz%20pers%20MNP_140214.pdf (skatīts 12.04.2017.)

1.3. uzdevums

Nosakiet piedāvāto normu veidu (tradīciju normas, paražu normas, rituālu normas, reliģijas normas, sabiedrisko organizāciju normas, morāles normas, politiskās normas, estētiskās normas, lietišķās normas, tiesību normas)!

A Amatpersonai iedzīvotājiem ir jāsniedz tikai pareiza un pārbaudīta informācija.

B Valsts amatpersonai ar cieņu jāizturas pret citām amatpersonām un sabiedrības pārstāvjiem.

C Tiesnesis var pieņemt nelielas veltes (apsveikuma kartītes, ziedus, suvenīrus utt.) valsts svētkos un jubilejās.

D Sasniedzot 30 gadu vecumu, persona, ja tā nav precēta, tiek uzskatīta par vecpuiši vai vecmeitu.

E Viņi mīl visus cilvēkus, un viņus visi vajā. Kad viņus soda, viņi priecājas kā saņemdami jaunu dzīvību. Jūdi viņiem uzbrūk kā svešiniekiem, grieķi viņus vajā. Bet tie, kas viņus ienīst, nespēj racionāli pamatot savu naidu.

1.4. Globalizācija un tiesības

Globalizācija izpaužas pieaugošā preču un pakalpojumu, kā arī kapitāla, naudas un iedzīvotāju plūsmā starp valstīm. Sakaru līdzekļu attīstības rezultātā tirdzniecībā ar akcijām lielajās pasaules biržās var piedalīties investori no visas pasaules.¹²

Spēkā esošo normatīvo aktu analīze ļauj secināt, ka termini, kas pieder vienai jēdzienu sistēmai, tiek lietoti atšķirīgi un nekorekti, lai gan to precīza definēšana un vienveidīga piemērošana ir ļoti svarīgs "terminoloģiskā jucekļa" likvidēšanas priekšnoteikums, lai veicinātu tiesību tuvināšanās procesu.¹³

Pie terminoloģijas pamatproblēmas pieder jautājums par terminu "tuvināšana", "harmonizācija", "unifikācija", "adaptācija" un citu terminu satura noteikšanu. Tiesību sistēmu tuvināšana tiek aplūkota kā globāla parādība un kā process, kas turpmāk pastāvīgi progresēs. Šis process nosaka nepieciešamību izstrādāt kopēju tiesību attīstības kursu, pārvarēt tiesību atšķirības, radīt kopējus vai vienotus juridiskos noteikumus.

Savukārt katrs no šiem pasākumiem ietver konkrētas un secīgas savstarpēji saistītas darbības. Sasniegt tiesību sistēmu tuvināšanas mērķi nozīmē – "panākt, lai tiesību sistēma vai vismaz tās visvairāk formalizētā daļa, normatīvie akti, būtu saskaņoti un viengabalaini vai nebūtu pretrunīgi pat vienas valsts ietvaros ir pietiekami sarežģīts uzdevums".¹⁴

1.4. uzdevums

1. Paskaidrojiet, kā jūs saprotiet terminu "globalizācija"? Vai tā ir vērojama arī Latvijā?

¹² <http://www.globalresearch.ca/>

¹³ Makarova J. (2007). Tiesību harmonizācijas teorētiskie aspekti nacionālo tiesību sistēmu tuvināšanas mehānismā. Pieejams: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Juristu-konf_2007_Ties-harm.pdf

¹⁴ Бачило, И. Л. Проблемы гармонизации в законодательстве. *Журнал российского права*, 2000, № 8, с. 92.